

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Науково-методичний відділ**

**БІБЛІОТЕЧНІ РЕСУРСИ РЕГІОНУ:
КАДРИ. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА**

(Матеріали аналітичного дослідження)

Донецьк 2000

Аналітичне дослідження “Бібліотечні ресурси регіону: Кадри. Матеріально-технічна база” є логічним продовженням аналітичних досліджень щодо стану мережі бібліотек і бібліотечних фондів, проведених в 1998-1999 рр. і має на меті вивчення бібліотечних кадрів в регіоні, здійснення аналізу їх кількісних характеристик, віку, освітнього рівня, динаміки руху, забезпеченості бібліотечними кадрами бібліотек міст і районів області, дослідження основних параметрів матеріально-технічної бази бібліотек.

КАДРИ

Аналіз здійснений із застосуванням даних форм державної статистичної звітності 1-к міських і районних відділів культури за 1992-1999 рр. і охоплює лише публічні (масові) бібліотеки системи Міністерства культури і мистецтв України. Оброблені дані узагальнені в зведених таблицях № 1-5 (Див. Додатки).

За отриманими даними в бібліотеках області на 01.01.2000 р. працювало 1962 чол., в т. ч. в містах 1239 чол. (63,1%), в районах – 723 чол. (36,9%) проти 2147 чол. в 1992 р, в т. ч. у містах 1267 чол. (59,0%), районах 880 (41,0%). За період 1992–1999 рр. чисельність бібліотечних працівників в області зменшилась на 185 чол. До 1995 р. бібліотеки ще могли розвивати структуру і розширювати штат (+14 чол.), а протягом 1995 – 1999 рр. бібліотечних працівників поменшало на 199 чол. Це торкнулося як міст (-75 чол.), так і районів області (-124 чол.).

У 1993-1995 рр. зростання чисельності бібліотечних кадрів супроводжувалось адекватним збільшенням чисельності бібліотек, читачів, книговидачі, а вже в 1997-1999 рр. їх кількість почала знижуватися більш швидкими темпами, ніж число бібліотек, користувачів і виданих їм книг. Таким чином, темпи зменшення кадрового потенціалу в бібліотеках області (0,91) випередили темпи зменшення основних показників роботи бібліотек (мережі – 0,97, читачів – 0,95, книговидач – 0,97), що призвело до збільшення навантаження на одного бібліотечного працівника (Див. табл. № 7).

Разом з тим, потрібно підкреслити, що ЦБС мм. Артемівська, Димитрова, Красноармійська, Великоновоселківського району вдалося зберегти бібліотечний персонал, а ЦБС мм. Горлівки, Донецька, Краматорська, Маріуполя, Шахтарська змогли розширити свої штати.

Фактично скорочення штатів є значно більшим, бо з метою збереження мережі бібліотек, бібліотечного фонду, в зв'язку з щорічним скороченням державного фінансування багато хто з бібліотечних працівників вимушені працювати неповний робочий день (Див. табл. № 6). Ця тенденція зростає швидкими темпами. Так, якщо в 1996 р. неповну ставку займали 180 (8,4%) бібліотечних працівників, то в 1999 р. вже 382 чол. (19,5%), у т. ч. 95 (4,9%) бібліотекарів працювали на 0,75 ставки, 230 (11,7%) – 0,5 ставки, 57 (2,9%) – 0,25 ставки.

Особливу тривогу викликає дана ситуація в сільських районах області, де з 723 працівників 337 (46,6%) працюють неповний робочий день, 88 сільських бібліотек обслуговують читачів 6 годин, 192 бібліотеки - 4 години,

57 – всього 2 години в день. Це передусім стосується бібліотек Амвросіївського, Артемівського, Новоазовського, Олександрівського, Шахтарського районів, де 80,0% бібліотечних працівників працюють в скороченому режимі. На селі лише у Волноваському і Ясинуватському районах керівники ЦБС змогли забезпечити бібліотекарям повне навантаження і оплату.

Кількість прийнятих на роботу бібліотечних кадрів з кожним роком стає все меншою в порівнянні з кількістю звільнених (Див. Табл. 4). Якщо в 1992 р. в бібліотеки області було прийнято 153 чол., звільнено 159 чол., то вже в 1997 р. відповідно 112 і 153 чол. До кінця 1999 р. ця ситуація трохи вирівнялась.

За освітою кадри бібліотек області розподіляються таким чином. (Див. табл. № 2,3). З загальної кількості бібліотечних працівників на 01.01.2000 р. 1450 (73,9%) мають фахову освіту (в 1992 р. - 1750 чол., або 73,1%), 267 (13,7%) мають вищу і середню спеціальну освіту, не пов'язану з бібліотечною спеціальністю, 245 (12,5%) мають тільки середню загальну освіту. Відсоток фахівців збільшився на 0,8%, в т. ч. в містах на 0,6%, в районах на 0,5%. Можна припустити, що бібліотеки області залишили в першу чергу працівники, що не мають професійної підготовки.

Досить стійкі темпи зростання бібліотечних працівників з повною вищою спеціальною освітою. Їх кількість збільшилася на 112 чол. і на 01.01.2000 р. складала 595 чол. (30,3%) в той час як у 1992 р. – 480 чол. (22,5%). Концентрація бібліотекарів з вищою освітою в містах і сільських районах області не є однаковою. Більша частка (76,3%) фахівців вищої кваліфікації працюють в міських бібліотеках, їх кількість сягає в ЦБС мм. Слов'янська – 59,3%, Єнакієва – 55,6%, Краматорська – 54,5%, Шахтарська – 44,4%, Донецька – 42,9%, Добропілля – 40,9%, Шахтарського району – 54,1%.

Майже у всіх містах і районах області знизилася число бібліотечних фахівців з базовою вищою спеціальною освітою з 1087 (50,6%) в 1992 р. до 855 (46,3%) в 1999 р., на 232 (7,0%) (Див. табл. № 2).

По окремих містах і районах дані різноманітні (Див. табл. № 2). Досить високий рівень освіти мають працівники ЦБС мм. Слов'янська (92,6%), Добропілля (90,9%), Селидова (89,3%), Єнакієва (88,9%), Харцизька (86,2%), Краматорська (86,1%), Тореза (85,7%), Горлівки (75,5%), Артемівська (73,3%), Шахтарського (97,3%), Красноармійського (85,7%), Артемівського (85,7%), Ясинуватського (84,0%), Слов'янського (78,8%), Тельманівського (77,8%), Олександрівського (76,3%), Волноваського (72,6%), Великоновосілківського (72,4%) районів.

Не мають необхідної фахової підготовки бібліотечні працівники мм. Авдіївки, де лише 54,5% мають повну вищу, або базову вищу освіту, Вугледару - 50,0%, Костянтинівки - 46,9%, Жданівки - 44,4%, Новогродівки - 25,0%, Старобешівського - 59,2%, Амвросівського - 56,8%, Новоазовського - 52,8%, Костянтинівського - 51,4% районів.

При цьому число працюючих в бібліотеках, які бажають отримати професійну освіту шляхом заочного навчання у вищих і середніх спеціальних учбових закладах, скорочуються з року в рік. Якщо, в 1992 р. заочно навчалися 175 чол., 1993 р. – 189 чол. (від 4 до 10 чол. в кожній ЦБС), то в 1999 р. тільки

34 (1-2 чол. в окремих ЦБС) (Див. табл. № 4). Працівники бібліотек, маючи низьку заробітну плату неспроможні подужати платне навчання. З тих працівників, що не набули спеціальної освіти, 86,1% не мають наміру з різних причин вчитися.

Дослідження показало, що приріст молодих фахівців в бібліотеки області значно скоротився. Якщо в 1992 р. в бібліотеках працівників у віці до 30 років було 633 чол. (29,5%), то в 1999 р. вже в тричі менше – 237 (12,1%). Молодь в бібліотеках області становить меншу частину. Бібліотечні колективи практично всіх ЦБС (1543 чол. – 78,6%) складаються із жінок, середній вік яких від 30 до 50 років. Всі ці факти кажуть про те, що відбувається старіння бібліотечного персоналу. Якщо, в 1992 р. бібліотечним обслуговуванням були зайняті 133 працівника пенсійного віку (6,2%), то в 1999 р. їх нараховувалось вже 182 (9,3%) (Див. табл. № 5).

Така ситуація з бібліотечним кадрами регіону викликає стурбованість і тривогу. Неоправданий низький рівень оплати праці при великому навантаженні і відповідальності за збереження бібліотечних фондів, непрестижність професії, низька культура, порушення традицій спадкоємності фахових знань і навичок призвели до втрати кваліфікованих кадрів бібліотечних працівників. Якщо виявлені тенденції будуть зберігатися в подальші роки, то через 10-15 років виникне гостра недостатність бібліотечних фахівців в бібліотеках області.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА

Дане дослідження проведене на основі державної статистичної форми звітності 6-нк ЦБС області Міністерства культури і мистецтв України за 1991-1999 рр. Отримані за результатом аналізу дані зібрані і оформлені в таблиці №№ 8-13.

Вивчення стану матеріально-технічної бази бібліотек регіону показало, що за останні 10 років вона значно погіршилася. З 816 бібліотек на 01.01.2000 року тільки 506 (62,0%) мають задовільний стан приміщень. На 5 збільшилося число бібліотек, що мають аварійне приміщення, їх стало на кінець 1999 року 12 (1,5%). Значно, майже в двічі (на 190), збільшилося число бібліотек, що вимагають капітального ремонту. Якщо, в 1991 р. таких бібліотек було 108 (12,9%), то вже у 1999 р. 298 (36,5%) (Див. табл. № 8). Цей показник сягає в мм. Димитрові (66,7%), Дружківці (40,0%), Кіровському (100,0%), Краматорську (33,3%), Красному Лимані (46,1%), Маріуполі (34,6%), Слов'янську (50,0%), Харцизьку (45,4%), Артемівському (57,5%), Костянтинівському (57,1%), Красноармійському (48,4%), Новоазовському (57,7%), Шахтарському (81,8%) районах. Разом з тим, треба зазначити, що в ЦБС таких міст як Горлівка, Шахтарськ, Жданівка, Добропільського, Тельманівського районів вдалося скоротити кількість таких бібліотек.

За період з 1991 по 1999 рр. 74 бібліотеки отримали нові приміщення, 37 – розширили. Поліпшили умови бібліотеки Дзержинська, де отримано 3 нових приміщення для бібліотек і 2 бібліотеки розширили можливість для більш комфортного розміщення фондів. Більш зручні приміщення отримали 8

бібліотек Тельманівського, по 4 —Володарського, Костянтинівського, Артемівського районів (Див. табл. № 9).

Однак, загальна маса бібліотек області не має можливості поліпшити свої умови, про що свідчить все менша кількість ремонтів, що проводяться. Ця стаття витрат в державному бюджеті всі ці роки не передбачалася.

Якщо, в 1991 р. було зроблено 186 ремонтів, то в 1999 р. – 123, до того ж більшість бібліотек зазнала тільки косметичного ремонту (116), капітально відремонтовані в 1991 р. 44 бібліотеки, в 1999 р. всього 7. Позитивну роль в проведенні ремонтів зіграв дозвіл в 1998 р. бюджетним організаціям провести їх взаємозаліком. В зв'язку з тим треба відмітити активність керівництва мм. Горлівки, де відремонтовано 10 з 19 бібліотек, Держинська - 6 з 14, Маріуполя - 7 з 26, Слов'янська - 3 з 10, Мар'їнського - 9 з 42, Тельманівського - 8 з 31, Добропільського - 6 з 25, Першотравневий - 5 з 20 районів (Див. табл. № 10).

В бібліотеках області досить часто трапляються аварійні ситуації: затоплення, вихід з робочого стану систем тепло і водопостачання, протікання покрівлі, деформація самих будівель. Це призводить не тільки до втрати бібліотечних фондів, але й наносить шкоду здоров'ю бібліотекарів.

В області 180 бібліотек (22,1%) мають приміщення менше 50 кв.м., їх кількість поменшала на 24, однак співвідношення із загальною кількістю бібліотек залишилося майже незмінним (відповідно 24,4% в 1991 р. - 22,1% в 1999 р.). Пояснення можна знайти в тому, що закривалися в ці роки насамперед малопотужні бібліотеки, що знаходилися в пристосованих ненормованих приміщеннях (Див. табл. № 9).

Не фінансування витрат на комунальні послуги привело до того, що майже 54% бібліотек позбавилися телефонного зв'язку, на 01.01.2000 р. телефоновано тільки 376 (46,1%) бібліотек області. Якщо міських бібліотек цей процес торкнувся мінімально, то в сільських він пройшов дуже активно (Див. табл. № 11). На 01.01.2000 р. 28,6% сільських бібліотек мали телефони, в той час як в 1991 р. - 72,7%. Повністю позбавлені телефонного зв'язку бібліотеки Олександрівського району. В Артемівському, Тельманівському, Ясинуватському районах тільки 2-3 бібліотеки мають телефони. Відсутність телефонного зв'язку бібліотек-філіалів передусім з центральною бібліотекою негативно позначається на оперативності і повноті задоволення запитів читачів.

Не краще положення склалося з технічною оснащеністю бібліотек, особливо з наявністю засобів сучасної технології (Див. табл. № 12). Бібліотеки області мають в своєму арсеналі тільки 28 комп'ютерів. Вони функціонують в Держинську, Донецьку, Дружківці, Костянтинівці, Краматорську, Макіївці, Маріуполі, Слов'янську, Ясинуватському районі. З 1995 р. їх стало на 15 більше, але їх мережу розширили тільки ЦБС вище названих міст. Тільки 12 бібліотек області мають і використовують для оперативного розмноження документів ксерокси.

За 1991 – 1999 рр. бібліотечні установи області не мали можливості поповнити свої ресурси технічними засобами. Навпаки, їх кількість скорочується з року в рік. Якщо телевізорів у 1991 р. в бібліотеках нараховувалось 302, то в 1999 р. їх стало 285 (-17), діапроекторів – відповідно

181 – 140 (-41), програвачів – 360 і 295 (-65). Дещо збільшилася кількість магнітофонів з 198 в 1991 р. до 218 в 1999 р. (+20) (Див. табл. № 13).

Треба врахувати і той факт, що бібліотеки не мають можливості підтримувати техніку, що є, в робочому стані, тому немало технічних засобів обліковуються як наявність, але не використовуються за призначенням.

Таким чином можна зробити висновок, що через відсутність бюджетного фінансування в області склалося незадовільне положення щодо матеріально-технічного забезпечення бібліотек, вони недостатньо оснащені сучасним обладнанням, не мають можливості модернізувати технологічні процеси шляхом впровадження комп'ютерних технологій, що негативно впливає на підвищення престижу і популярності бібліотек серед населення.

При такому положенні бібліотеки навряд чи зможуть успішно виконувати свої інформаційні, просвітницькі функції і тим більше конкурувати з іншими організаціями в сфері надання інформаційних послуг.

Для виходу з стану, який утворився, необхідно:

- вжити заходів щодо неухильного виконання законів України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, “Про концепцію Національної програми інформатизації”, Указів Президента України “Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України”, “Про заходи щодо розвитку національної складової інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”;

- через органи місцевого самоврядування сприяти 100% фінансуванню провідних статей бюджету на розвиток бібліотек і оплату праці бібліотечних працівників, пріоритетному фінансуванню центральних бібліотек територій;

- не допустити порушення конституційного права громадян на вільне отримання інформації у зв'язку із встановленням для бібліотекарів неповного робочого дня;

- забезпечити збереження бібліотечних кадрів, створення їм належних умов праці, побуту, вдосконалення системи матеріального і морального стимулювання;

- використовуючи широкий спектр послуг підвищувати імідж бібліотеки, престиж бібліотечної професії в суспільстві;

- активно сприяти виконанню “Програми інформатизації бібліотек Донеччини на 2000-2005 рр.”, добиватися включення бібліотек окремим рядком до місцевих програм інформатизації;

- з метою модернізації бібліотек, впровадження сучасних інформаційних технологій, створення комфортних умов для користувачів широко використовувати різні шляхи позабюджетного фінансування.

Складач:	Соколова О.А.
Редактор:	Лебедева Ю.О.
Відповідальний за випуск:	Авдєєнко Н.П.
Комп'ютерний набір	Копійка В.І.

Підписано до друку _____
Тираж 60 прим. Зам. № _____
КМД відділу маркетингу ДОУНБ